

DOI: 10.34015/2523-4552.2024.2.08

УДК: 343.13

Романюк М. Ф.,
аспірант кафедри кримінального
процесу та криміналістики
факультету № 1 Львівського
державного університету
внутрішніх справ

МІЖНАРОДНО-ПРОВАВА ОСНОВА ЗДІЙСНЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ

У статті з'ясовано міжнародно-правову основу здійснення спеціального судового провадження. З цією метою визначено допустимість застосування здійснення спеціального судового провадження на рівні міжнародно-правових актів та встановлено відповідність національного кримінального процесуального законодавства вимогам міжнародних механізмів *in absentia*.

Доведено, що спеціальне судове провадження, ані з позиції правого забезпечення, ані з позиції практики застосування, не можна розглядати ізольовано, винятково в контексті національного права. Це обумовлено тим, що процедура *in absentia* є предметом міжнародного правового регулювання, що не може не впливати на нормативне урегулювання та правозастосування національними органами в силу міжнародних договірних зобов'язань України

Під час дослідження увагу приділено міжнародним договорам (Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права; Європейська конвенція про міжнародну дійсність кримінальних вироків); актам Європейського Союзу (Директива ЄС 2016/343 від 9.03.2016 р. щодо посилення деяких аспектів презумпції невинуватості та права бути присутніми на судовому розгляді у кримінальному провадженні); актам Комітету міністрів Ради Європи (Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи № R (87) 18 щодо спрощення кримінального провадження; Резолюція Комітету Міністрів Ради Європи (75)11 від 19 січня 1973 року «Про критерії, які регламентують розгляд, що проводиться у відсутність обвинуваченого»); рішенням ЄСПЛ.

Дослідження міжнародно-правової основи здійснення спеціального судового провадження засвідчило той факт, що забезпечуючи право особи на особисту присутність у судовому процесі міжнародно-правові акти допускають можливість здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого, але за умови дотримання певних умов та процедур з метою забезпечення права особи на справедливий суд. Водночас, у національному законодавстві мають бути враховувано вимоги міжнарод-

них механізмів *in absentia* та зокрема вимог щодо забезпечення прав особи, відносно якої здійснюється спеціальне судове провадження.

Ключові слова: кримінальний процес, спеціальне судове провадження, *in absentia*, кримінальне провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого; міжнародні договори; Європейський суд з прав людини.

Постановка проблеми. Спеціальне судове провадження, ані з позиції правового забезпечення, ані з позиції практики застосування, не можна розглядати ізольовано, винятково в контексті національного права. Це обумовлено тим, що процедура *in absentia* є предметом міжнародного правового регулювання, що не може не впливати на нормативне урегулювання та правозастосування національними органами в силу міжнародних договірних зобов'язань України. Крім того, слід взяти до уваги, що процедура *in absentia* використовувалась різними країнами ще до запровадження цього інституту в Україні і відповідно була предметом розгляду Європейського суду з прав людини, уповноважених органів ООН.

Аналіз останніх досліджень. Питання застосування процедури *in absentia* та порядку здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого досліджували: І. В. Гловюк, О. В. Калінніков, І. З. Калька, Г. В. Матвієвська, О. О. Нагорнюк-Данилюк, І. В. Оборнова, Є. М. Пеліхос, Р. Г. Песцов, Д. С. Слінько та ін.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні міжнародно-правової основи здійснення спеціального судового провадження. Для цього слід, *по-перше*, визначити допустимість застосування здійснення спеціального судового провадження на рівні міжнародно-правових актів; *по-друге*, встановити відповідність національ-

ного кримінального процесуального законодавства вимогам міжнародних механізмів *in absentia*.

Виклад основного матеріалу.

Перш за все слід зауважити про забезпечення та гарантування права особи бути присутнім у судовому засіданні. Так, У п. 3 «с» ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4.11.1950 р. закріплено право кожного обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника [1]. У п. 3 «д» ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. також передбачено право кожного при розгляді пред'явленого обвинувачення бути присутнім і захищати себе особисто або за посередництвом обраного захисника [2]. Таким чином, особиста присутність особи у судовому процесі передбачена як одна з найбільш фундаментальних гарантій права на справедливий суд.

Поряд з правилами, які гарантують особі його особисту присутність у судовому розгляді, міжнародно-правовими актами передбачена можливість здійснення провадження за відсутності обвинуваченого. Так, Європейською конвенцією про міжнародну дієвість кримінальних вироків від 28.05.1970 р. передбачено процедуру виконання вироків, винесених за відсутності обвинуваченого (ст. ст. 21- 30) [3].

У Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи № R (87) 18 щодо спрощення кримінального провадження, зазначається, що «державичлени повинні розглянути та дозволити судам першої інстанції розглянути справи й ухвалювати відповідно до них рішення за відсутності обвинуваченого, принаймні щодо дрібних правопорушень, з урахуванням виду покарання, яке може бути накладене, та за умови, що обвинувачений був проінформований належно про дату судового засідання і про своє право на законне чи інше представництво» (принцип III, б) [4].

Резолюція Комітету Міністрів Ради Європи (75)11 від 19 січня 1973 року «Про критерії, які регламентують розгляд, що проводиться у відсутність обвинуваченого», передбачає, що «розгляд може бути проведений у відсутності обвинуваченого, за таких умов: своєчасного повідомлення особи про проведення розгляду і надання йому достатнього часу для підготовки захисту; наявності підтвердження про фактичне отримання такого повідомлення; проведення розгляду в загальному порядку і наданні захисту права втручатися в цей процес; забезпечення надання особі судового рішення, прийнятого за наслідками розгляду, і обчислення термінів на оскарження з моменту вручення такого рішення; надання особі права на оскарження судового рішення; забезпечення права особи на повторне проведення розгляду в загальному порядку, якщо його відсутність була викликана наявністю поважних причин, про які він не міг повідомити уповноважені органи» [5].

Також слід звернутись до Зауважень загального порядку № 32 до

ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, які винесені Комітетом ООН із прав людини 23.08.2007 р, в яких у п. 36 зазначено, що «провадження за відсутності обвинуваченого за деяких обставин може бути допустимим в інтересах належного відправлення правосуддя, тобто коли обвинувачені, хоча й були поінформовані про судовий процес достатньо завчасно, відмовляються скористатися своїм правом бути присутніми. Отже, такі судові процеси сумісні з підпунктом (d) пункту 3 статті 14 лише в тому випадку, якщо вжито необхідних заходів для своєчасного виклику обвинувачених і їх попереднього інформування про дату та місце їхнього судового розгляду та вимагання їх присуття» [6].

З огляду на зазначене можна констатувати, що на рівні міжнародно-правових актів здійснення кримінального провадження за відсутності обвинуваченого визнається допустимим, але за умови дотримання певних умов та процедур з метою забезпечення права особи на справедливий суд. Відповідно, у національному законодавстві мають бути враховувано вимоги міжнародних механізмів *in absentia* та зокрема вимог щодо забезпечення прав особи, відносно якої здійснюється спеціальне судове провадження.

Процедури *in absentia* неминуче припускають деякий відступ від загальних правил здійснення кримінального провадження. Саме тому потрібно дотримуватись вимог правомірності судового розгляду за відсутності обвинуваченого. Істотну роль у цьому відіграють рішення ЄСПЛ, в яких протягом останніх десятиліть було сформу-

льовано критерії правомірності здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого.

Особлива увага у рішеннях ЄСПЛ приділяється питанню забезпечення прав відсутнього в залі судового засідання обвинуваченого. У своїх рішеннях ЄСПЛ неодноразово наголошував на необхідності забезпечення його процесуальних прав. До прав, що підлягають безумовному дотриманню, насамперед, відносяться: право бути присутнім під час розгляду справи, право на захист, право бути вислуханим, право оскаржити заочний вирок.

Основні принципи провадження *in absentia* сформульовані у правових позиціях ЄПСЛ, зокрема у таких рішеннях по справах «*Sejdovic v. Italy*» від 1.03.2006 (заява № 56581/00) [7], «*Somogyi v. Italy*» від 15.05.2004 (заява № 67972/01) [8], «*Sanader v. Croatia*» від 12.02.2015 (заява № 66408/12) [9], «*Medenica v. Switzerland*» від 14.06.2001 (заява № 20491/92) [10], «*Krombach v. France*» від 13.02.2001 (заява № 29731/96) [11], «*A. and others v. the United Kingdom*» від 19.02.2009 (заява № 3455/05) [12]. Сформульовані у вказаних рішеннях висновки свідчать про те, що ЄСПЛ визнає існування процедури кримінального провадження за процедурою *in absentia* за умови, що під час його здійснення дотримуються гарантії, що забезпечують права людини, закріплені Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод. Процедура *in absentia* відповідатиме ст. 6 Конвенції тільки у тому випадку, якщо державні органи вживають заходів для ретельної перевірки того, чи дійсно

особа безумовно відмовилася від свого права виступати у суді.

Під час розгляду питання про міжнародно правову основу здійснення спеціального судового провадження слід також згадати про Директиву ЄС 2016/343 від 9.03.2016 р. щодо посилення деяких аспектів презумпції невинуватості та права бути присутніми на судовому розгляді у кримінальному провадженні [13]. Директивою, зокрема, закріплено розширені гарантії у частині забезпечення права на участь у судовому розгляді, яке є складовою права на справедливий суд.

Так, у ч. 2 ст. 8 Директиви ЄС 2016/343 визначено, що «держави-члени можуть передбачити, що судовий розгляд, результатом якого може бути ухвалення рішення про винність чи невинуватість підозрюваного чи обвинуваченого, може проводитися за його відсутності за умови, що: (а) підозрюваний чи обвинувачений своєчасно повідомлений про судовий розгляд та про наслідки неявки; або (б) підозрюваний або обвинувачений, будучи повідомленим про судовий розгляд, представлений уповноваженим адвокатом, який був залучений або підозрюваним або обвинуваченим, або державою». Відповідно до ст. 9 Директиви ЄС 2016/343: «Держави-члени гарантують, що у випадках, коли підозрювані чи обвинувачені не були присутні на судовому розгляді та не було дотримано умов, викладених у ч. 2 ст. 8, вони мають право на новий судовий розгляд або інший засіб правового захисту, який дозволяє новий розгляд справи по суті, включаючи дослідження нових доказів, що може призвести до скасування початкового рішення» [13].

Щодо значення наведених положень Директиви ЄС 2016/343 зазначимо, що відповідно до положень ст. 288 Договору про Європейський Союз «директива є документом, який обов'язковим для країн-членів в частині результату, який необхідно досягти, проте, який залишає країнам свободу у виборі засобів, за допомогою яких вони будуть досягати вказаного результату» [14]. Це означає, що для імплементації директив, країнам ЄС зазвичай необхідно приймати додаткові нормативно-правові акти. Незважаючи на те, що Україна не є членом ЄС, проте статус кандидата зобов'язує її виконати Копенгагенські критерії. Слід підтримати позицію висловлену окремими правниками позицію, що «положення ст. ст. 8, 9 Директиви вказують на необхідність наявності у процесуальному законодавстві механізмів з'ясування чи було належним чином повідомлено особу про судовий розгляд, а також право особи на новий судовий розгляд у випадку недотримання таких умов» [15, с. 102]. Про необхідність урахування процедурних стандартів кримінального провадження, які наявні у праві ЄС (у тому числі, Директиви № 2016/343/ЄС про посилення деяких аспектів презумпції невинуватості і право бути присутнім у суді в ході кримінального судочинства) з під час внесення змін та доповнення до КПК України з метою апроксимації з правом ЄС також наголошує і І.В. Гловюк [16, с. 77].

Слід підтримати висловлені позиції щодо необхідності врахування у національному законодавстві сформульованих у Директиві інструментів щодо захисту прав обвинувачених у кримінальних провадженнях *in absentia*. Питання захисту прав

людини є однією з головних при оцінці результатів для вступу країни до Європейського Союзу, тому без імплементації положень Директиви у національне кримінальне процесуальне законодавство виконання зобов'язань для вступу буде не повне.

Висновки. Під час з'ясування міжнародно-правової основи здійснення спеціального судового провадження увагу приділено міжнародним договорам (Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права; Європейська конвенція про міжнародну дійсність кримінальних вироків); актам Європейського Союзу (Директива ЄС 2016/343 від 9.03.2016 р. щодо посилення деяких аспектів презумпції невинуватості та права бути присутніми на судовому розгляді у кримінальному провадженні); актам Комітету міністрів Ради Європи (Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи № R (87) 18 щодо спрощення кримінального провадження; Резолюція Комітету Міністрів Ради Європи (75)11 від 19 січня 1973 року «Про критерії, які регламентують розгляд, що проводиться у відсутність обвинуваченого»); рішенням ЄСПЛ.

Дослідження міжнародно-правової основи здійснення спеціального судового провадження засвідчило той факт, що забезпечуючи право особи на особисту присутність у судовому процесі міжнародно-правові акти допускають можливість здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого, але за умови дотримання певних умов та процедур з метою забезпечення права осо-

би на справедливий суд. Водночас, у національному законодавстві мають бути враховувано вимоги міжнародних механізмів in absentia та зокрема

вимог щодо забезпечення прав особи, відносно якої здійснюється спеціальне судове провадження.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Міжнародний документ від 4.11.1950 р URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 13.03.2024).
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Міжнародний документ від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#top (дата звернення: 13.03.2024).
3. Європейська конвенція про міжнародну дійсність кримінальних вироків: Міжнародний документ від 28.05.1970. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_341#Text (дата звернення: 13.03.2024).
4. Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи № R (87) 18 щодо спрощення кримінального провадження, схвалені 17.09.1987 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_87_18_1987_09_17.pdf (дата звернення: 13.03.2024).
5. Про критерії, які регламентують розгляд, що проводиться у відсутність обвинуваченого : Резолюція Комітету Міністрів Ради Європи (75)11 від 19 січня 1973 року. URL: http://echr-base.ru/res75_11.jsp (дата звернення: 13.03.2024).
6. General Comment No. 32. Article 14: Right to equality before courts and tribunals and to a fair trial. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/606075?ln=en&v=pdf> (date of application: 13.03.2024).
7. Case of Sejdic v. Italy (Application № 56581/00) : Judgment of 01 March 2006. *European Court of Human Rights*. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-72629> (date of application: 13.03.2024).
8. Case of Somogyi v. Italy (Application № 67972/01) : Judgment of 18 May 2004. *European Court of Human Rights*. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61762> (date of application: 13.03.2024).
9. Case of Sanader v. Croatia (Application № 66408/12) : Judgment of 12 February 2015. *European Court of Human Rights*. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-151039> (date of application: 13.03.2024).
10. Case of Medenica v. Switzerland. (Application no. 20491/92). Judgment. 14 June 2001. *European Court of Human Rights*. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59518> (date of application: 13.03.2024).
11. Case of Krombach v. France. (Application no. 29731/96). Judgment. 13 February 2001. *European Court of Human Rights*. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59211> (дата звернення: 13.03.2024).
12. Case of A. and others v. the United Kingdom. (Application no. 3455/05). Judgment 19 February 2009. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-91403> (date of application: 13.03.2024).
13. Directive (EU) 2016/343 of the European Parliament and of the Council of 9 March 2016 on the strengthening of certain aspects of the presumption of innocence and of the right to be present at the trial in criminal proceedings. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/343/oj> (date of application: 13.03.2024).
14. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями: Міжнародний

документ від 07.02.1992, 25.03.1957. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text (дата звернення: 13.03.2024).

15. Левковець А. Ю. Забезпечення презумпції невинуватості та права бути присутнім під час судового розгляду у ЄС та проблематика гармонізації національного процесуального законодавства із директивою (ЄС) 2016/343 від 09 березня 2016 року. *Україна – ЄС: питання гармонізації кримінального та кримінального процесуального законодавства: матеріали Круглого столу (22 червня 2023 року)* / упор. І. В. Гловюк, Н. Р. Лашук. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. С. 99–103.

16. Гловюк І. В. Архітектоніка кпк України в аспекті права ЄС: деякі прогнози. *Україна – ЄС: питання гармонізації кримінального та кримінального процесуального законодавства: матеріали Круглого столу (22 червня 2023 року)* / упор. І. В. Гловюк, Н. Р. Лашук. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. С. 77–83.

Romanyuk M., PhD student of Department of Criminal Law and Criminology of Faculty No. 1 of the LvDUVS

The International Legal Framework for Conducting Special Judicial Proceedings

The article explores the international legal framework for conducting special judicial proceedings. For this purpose, it identifies the admissibility of implementing such proceedings at the level of international legal instruments and examines the compliance of national criminal procedural legislation with the requirements of international in absentia mechanisms.

It is argued that special judicial proceedings cannot be considered in isolation—neither from the perspective of legal regulation nor practical application—exclusively within the context of national law. This is due to the fact that in absentia procedures are subject to international legal regulation, which inevitably impacts the normative framework and legal practice of national authorities in light of Ukraine's international treaty obligations.

The study focuses on international treaties (the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the International Covenant on Civil and Political Rights, the European Convention on the International Validity of Criminal Judgments); EU legal acts (EU Directive 2016/343 of March 9, 2016, on strengthening certain aspects of the presumption of innocence and the right to be present at trial in criminal proceedings); documents of the Council of Europe's Committee of Ministers (Recommendation No. R (87) 18 of the Committee of Ministers concerning the simplification of criminal justice; Resolution (75)11 of January 19, 1973, on the criteria governing proceedings conducted in the absence of the accused); and judgments of the European Court of Human Rights (ECtHR).

The research into the international legal basis for conducting special judicial proceedings demonstrates that while international legal instruments guarantee the right of an individual to be personally present at trial, they also allow for the